

*Віктор
Дмитрієв*

НЕВІДОМИЙ ЧИЖЕВСЬКИЙ: прозріння і відкриття

Янцен В.В. Неизвестный Чижевский. Обзор неопубликованных трудов.

СПб.: Издательство РХГА, 2008. — 162 с.

Володимир Янцен має рацію, зазначаючи на самому початку своєї книги широку популярність імені Дмитра Чижевського серед фахівців з російської культури. Сам я отримав докторський ступінь Каліфорнійського університету Лос-Анджелеса й добре пам'ятаю, який авторитет мало це ім'я серед моїх професорів. До цього я, виходець із Радянського Союзу, коли й чув його, то не так часто і не в тому контексті, в якому воно лунало в культурній атмосфері Заходу. Поступово і для мене воно стало «класичним», звичним...

Беручись за читання книги В. Янцена, я, відверто кажучи, відчував певний сумнів щодо наявності в ній відкриттів, спроможних схвилювати мене до самої глибини моєї «наукової душі». Але автор дуже швидко переконав мене в тому, що *справжнього* Чижевського я просто не знаю, адже завжди пов'язував це ім'я суто з літературознавством високого штибу, позначеного філігранним аналізом, філософський аспект якого хоча й був для мене очевидним, втім, не такою мірою, щоб слугувати певним камертоном, що «задає» музику. Як аналітик літератури Чижевський приваблював мене своєю любов'ю саме до філософії, своєю пристрасстю до аналізу, якому відверто тісно в межах власне літературознавства, адже я і сам переконаний, що літературна критика без філософії — те саме, що фізика без математики. Однак власне літературознавчі праці Чижевського саме в цьому аспекті видавалися мені недостатньо «філософічними», недостатньо відповідними моїм внутрішнім запитам.

Яким же був мій подив, коли з перших сторінок книжки на мене повіяло духом *власне філософії*, яким була перейнята душа Чижевського!

Це було перше, що буквально прикувало мене до книги В. Янцена, що змусило просидіти над нею всю ніч, попри лекції та іншу професорську рутину, що чекали на мене. Не поступово, а одразу переді мною постав образ напрочуд глибокого й оригінального мислителя, якого автор книги цілком слушно порівнює зі Сквородою та Коменським. Мені завжди здавалося, що радянське літературознавство, попри прокламований ним інтернаціоналізм, мало надто доцентровий характер, було сфокусоване на російській літературі, на ідеї *російськості*, залишаючи осторонь літературного процесу заслуги братів-слов'ян. І раптом я відчув себе читачем книги, в якій без гучних слів, на дуже конкретному матеріалі розкривається бурхливе життя свідомості, зануреної в ідею доглибної спорідненості й взаємозалежності слов'янських культур, їх *колективних* устремлінь до скарбів культури західної.

Володимир Янцен немовби показує нам шлях, яким рухалася б російсько-українська культура, якби не прикрі події, що так руйнівні відбилися на культурній долі наших не надто далеких пращурів і нас самих. Чижевський постає справжнім титаном, що звалив на свої плечі велетенський тягар порятунку *справжнього* лику культури, причому порятунок полягав у творенні оригінальних праць, у здійсненні роботи, розрахованої, за своїми масштабами, на кілька поколінь гуманітаріїв...

Не зупиняючись докладно на деталях важкого життя вченого, Янцен, однак, створює виразну картину справді трагічної долі, коли людина, покликана по-

тужним інстинктом творення, приносить у жертву великому і складному завданню своє особисте щастя, знаходячи порятунок в усвідомленні надзвичайної необхідності того, що вона робить. Навіть один цей аспект книги — велика заслуга В. Янцена в наші дивні й непрості часи, коли є можливість читати й писати все, що заманеться, але загальні устремління життя схилиють людину на шлях, доволі далекий і від читання, і від написання складної літератури.

Володимир Янцен попереджає нас про те, що ми маємо справу з «коротким оглядом», але це, мабуть, на краще, адже книга — стрімка і легка у читанні, ніде не застряє на деталях, здатних утримати на собі нашу цікавість.

Автор зауважує, що Чижевському було нелегко за часів, несприятливих для тихої кабінетної праці, що він завжди перебував у дорозі, втрачаючи цією дорогою і рукописи, і бібліотеки; Чижевському було нелегко через те, що самі його зацікавлення надто «вибивалися» за рамки знання, окресленого вузько фаховими рамками. Такого стибу уваги завжди вкрай доречні у книзі, адже надають оповіді жвавості й динамічності. Коли йдеться про перелік тем, проблем, назв книжок, імен письменників, усе це звучить немов музика, зовсім не нудно, адже подається на тлі життя людини, що плине паралельно із життям величезної країни, культурні запити якої перебувають у такому мізерному і жалюгідному річищі, порівняно з яким шукання Чижевського — могутній і вільний потік широкої ріки.

Книга Янцена має бути цікавою і філософу, і лінгвісту, і славісту. Я, наприклад, не пов'язував Сквороду, якого люблю і безмірно шаную, з Бьоме, з німецькими містиками, а завдяки книжці (власне «короткому огляду») повернув-

ся не тільки до Бьоме, яким, до речі, так захоплювався Бердяєв, а й до Гегеля. Мені став зрозумілішим ентузіазм російських інтелігентів, котрі буквально вклонялися Шелінгу і Гегелю у 1820-ті та 1830-ті роки. Чижевський чудово знав філософію не тільки минулих століть, а й сучасну йому, західну. Я пригадую, як у свої молоді роки читав «самвидавні» переклади німецьких і французьких філософів — скільки ми сперечалися щодо Гусерля, Гайдегера, Барта та ін. Наскільки легше було б нам усім зростати, якби ми знали праці Чижевського, якби його ім'я не було для нас за сімома печатками. Ще більше я вражений тим, що термін «структуралізм» сягає праць Чижевського. Це справжнє відкриття в моїй науковій біографії, відкриття, якому я надаю великого значення.

Читач, мабуть, помітив, що в цих роздумах про книгу «Неизвестный Чижевский» я багато кажу про себе, але мені хочеться, щоби на книгу Володимира Янцена подивилися очима людини, яка народилася і виросла в СРСР. Моя вдячність авторові книги зумовлена тим, що завдяки їй я можу бачити свою *можливу, нереалізовану* біографію й пережити відчуття глибокої вдячності за те, що автор спонукав мене винести «присуд» власному науковому життю — присуд позитивний, адже те, що Чижевський рятував для нащадків, було його спадковим знанням. Ми відкривали і Гегеля, і Шелінга, і Сковороду, і Коменського без допомоги Чижевського, але тепер я бачу, що ми були на *єдино правильному шляху*.

Після книги Володимира Янцена я буквально накинувся на працю Чижевського «Гегель в России» і вважаю цей твір

справжнім шедевром, без якого не можна сьогодні й уявити історію російсько-української інтелігентської думки.

На мій погляд, тут не має сенсу зупинятися на кожній окремій главі книги Янцена. Про що б не вів мову автор — про праці, присвячені Сковороді, про редакції творів про Гоголя, про книжку «Шеллинг в России», а чи про дисертацію «О формализме в этике», — усе це написано з очевидним знанням справи, з професійно-глибоким зануренням у проблематику книг, з майстерною жвавою оповіддю про долю рукописів, про бібліографічні пошуки автора, із вправним відтворенням *симфонічно* багатого розмаїття тем. Уже в самому їх перерахуванні, у цитуванні Чижевського, відкривається велика глибина його зацікавлень, діапазон його мислення, одкровенень якого так потребує сучасна людина, сучасний читач.

У книжці багато посилань, але скільки в них важливої інформації, імен, дат, назв! Після її прочитання я збагнув одну істину: не можна вважати себе культурною людиною, а надто *славістом*, не познайомившись із книгою «Неизвестный Чижевский».

Наостанок зауважу: крім усього іншого книга чудово написана. Стиль, вишуканість мовних зворотів, глибокосяжні, ретельно продумані, але мовби випадково знайдені, народжені натхненням, психологічно точні й надзвичайно філігранні деталі, музична побудова фраз, така незвична для наукової (і, здавалося б, *заздалегідь* занудної) праці, любовне ставлення до теми культурної пам'яті людства, — усе це робить книгу Володимира Янцена працею надзвичайної значущості, дуже високої культурної ваги.